

НОСАЧ А. В.,
кандидат юридичних наук,
докторант
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

УДК 343(97+325)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-3-1-9>

ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ ЯК ОBOB'ЯЗKOBA OЗHAKA ЗЛОЧИННОСТІ, ЩO ПОСЯГAE HA ДEPЖAВHИЙ СУBEPEHITET І TEPITOPІAЛbHУ ЦІЛІCНІCТЬ УКPAЇHИ

Статтю присвячено аналізу загроз державному суверенітету і територіальній цілісності України з кримінологічного погляду на проблему загроз як характерну ознаку окремого різновиду злочинності, що детермінує посягання на державний суверенітет і територіальну цілісність України. Аналізується зміст таких загроз, як територіальні претензії з боку інших держав світу, глобалізація світових відносин і зосередження важелів впливу на світові процеси в руках окремих осіб або груп, прояв сепаратизму та намагання автономізації за етнічною ознакою окремих регіонів України. Визначається їх першочергове значення для детермінації злочинності, що посягає на державний суверенітет і територіальну цілісність України.

Ключові слова: злочинність, загроза, державний суверенітет, територіальна цілісність, сепаратизм.

Статья посвящена анализу угроз государственному суверенитету и территориальной целостности Украины с криминологической точки зрения на проблему угроз как характерный признак отдельного вида преступности, которая детерминирует посягательство на государственный суверенитет и территориальную целостность Украины. Анализируется содержание таких угроз, как территориальные претензии со стороны других государств мира, глобализация мировых отношений и сосредоточение рычагов влияния на мировые процессы в руках отдельных лиц или групп, проявление сепаратизма и попытки автономизации по этническому признаку отдельных регио-

нов України. Определяется их первостепенное значение для детерминации преступности, которая посягает на государственный суверенитет и территориальную целостность Украины.

Ключевые слова: преступность, угроза, государственный суверенитет, территориальная целостность, сепаратизм.

The article is devoted to the analysis of existing threats against state's sovereignty and territorial integrity of Ukraine. The criminological approach to the problem of threats is considered as a characteristic feature of a separate type of crime, which determines an attack on state sovereignty and territorial integrity of Ukraine. The content of such threats is analyzed as the existence of territorial claims from other countries of the world, the globalization of world relations and the concentration of levers of influence on world processes in the hands of individuals or groups, the manifestation of separatism and attempts to autonomy on an ethnic basis of certain regions of Ukraine. Determine their primary importance for the determination of crime, which impinges on the state sovereignty and territorial integrity of Ukraine.

Key words: criminality, threat, state sovereignty, territorial integrity, separatism.

Вступ. У будь-якому суспільстві, а разом із цим і в державі, у будь-які часи існують ті чи інші загрози цьому суспільству. Коли ми говоримо «загрози», ми не маємо на увазі під цим тільки загрози у військовій сфері. Йдеться про загрози у різних сферах людської діяльності.

У сучасному світі, коли точиться геополітична боротьба між різними групами країн, питання усвідомлення суспільством чіткого переліку тих загроз, які виникають перед ним, є вельми актуальним. Аналіз і усвідомлення сутності тих чи інших загроз, що постають перед країною, дає можливість правильно спланувати напрям і зміст внутрішньої та зовнішньої політики суспільства і держави.

Україна сьогодні перебуває у складному соціально-економічному становищі, яке ускладнюється певним переліком факторів, що створює небезпеку життєво важливим національним інтересам нашої держави. У кримінально-правовому просторі, утвореному в українському суспільстві шляхом запровадження та реалізації положень кримінального законодавства, є певна сукупність кримінально-правових норм, які передбачають кримінальну відповідальність за реалізацію та підтримку таких загроз.

Актуальність цього питання полягає в тому, що всі ці негативні фактори, які нами розглядаються як певна небезпека життєво важливим національним інтересам нашої держави, виступають детермінантами окремого виду злочинності, що об'єднує в собі сукупність кримінально-караних діянь, які посягають на державний суверенітет і територіальну цілісність України.

Проблемою дослідження кримінально-правового аналізу групи злочинів, що посягають на національну безпеку України, в різні часи займалися відомі вітчизняні науковці Г.В. Андрусів, О.Ф. Бантишев, І.В. Діордіца, О.Ю. Звонарьов, Д.С. Зоренко, Я.О. Лантінов, В.А. Ліпкан, П.С. Матишевський, Л.В. Мошняга, М.А. Рубашенко, Є.Д. Скулиш, В.Я. Тацій, О.А. Чуваков, М.І. Хавронюк, О.В. Шамара.

Але всі вони досліджували питання національної безпеки України та загроз, що виникають, із погляду кримінально-правового підходу до цієї проблеми. Аналіз вищезазначеної проблематики із кримінологічного погляду або як характерної ознаки окремого різновиду злочинності ними не реалізовувався.

Постановка завдання. Метою нашої статті є з'ясування сутності загрози національній безпеці як обов'язкової ознаки злочинності, що детермінує посягання на державний суверенітет і територіальну цілісність України.

Результати дослідження. Починаючи аналізувати проблеми загроз національній безпеці України як ознаки злочинності, що посягає на державний суверенітет і територіальну цілісність України, необхідно насамперед з'ясувати зміст поняття окремого виду злочинності та роль ознак цієї злочинності у визначенні її змісту.

Ми не ставимо собі за мету дослідити поняття злочинності як явища, а скористаємося вже сформульованим раніше поняттям. Під злочинністю розуміють історично мінливе, соціальне явище, яке є системою передбачених кримінальними законами діянь, що вчинюються на певній території або серед членів певних соціальних груп упродовж певного проміжку часу [1, с. 33]. Такий або певною мірою аналогічний підхід до розуміння змісту злочинності сформувався в сучасній кримінологічній теорії. Зрозуміло, що загальне розуміння злочинності як явища містить притаманні їй характерні ознаки, котрі уточнюють, конкретизують і розкривають зміст злочинності як явища. До них зазвичай відносять такі, як: злочинність – це негативне явище; соціальна природа злочинності; кримінально-правовий характер злочинності; історична мінливість злочинності; її масовий характер; усталеність злочинності; іррегулярність злочинності; а також наявність території та періоду часу.

Все це стосується загального підходу до розуміння злочинності як явища. Але коли ми розглядаємо той чи інший різновид злочинності, він у будь-якому разі набуває додатково власних, характерних тільки йому ознак.

Наголошуючи на характерних рисах, притаманних злочинності, яка посягає на державний суверенітет і територіальну цілісність України, необхідно враховувати той факт, що цей вид злочинності органічно поєднаний як окремий елемент зі злочинністю у сфері національної безпеки України. Іншими словами, він є структурним елементом цього виду злочинності. Щодо характерних ознак, то до них ми відносимо:

- державний суверенітет і територіальна цілісність України визначається як об'єкт суспільно небезпечного посягання;
- наявність реальних загроз державному суверенітету і територіальній цілісності України;
- поведінка злочинців спрямована на досягнення спеціальної мети – посягання на державний суверенітет України та руйнування її територіальної цілісності;
- наявність умисного характеру злочинних проявів.

Виходячи з викладеного вище, ми бачимо, що загроза національному суверенітету і територіальній цілісності України повинна розглядатися як обов'язкова ознака цього виду злочинності. Такий вид загроз органічно входить до переліку загроз національній безпеці України, які виникають у межах злочинності проти основ національної безпеки України.

Щодо місця цієї ознаки злочинності, а саме загрози державному суверенітету і територіальній цілісності України, ми вважаємо, що вона виступає і повинна безумовно розглядатися як детермінант цього виду злочинності. Іншими словами, певний фактор, який існує в реальній дійсності, створює загрозу взагалі національній безпеці України і безпосередньо її державному суверенітету і територіальній цілісності. Він породжує та зумовлює відповідні суспільно-небезпечні діяння, що посягають на фундаментальні цінності держави, а саме на фундаментальні національні інтереси – державний суверенітет і територіальну цілісність України.

У межах правового поля України ряд нормативно-правових актів визначають або тим чи іншим чином наголошують на або наявних, або прогнозованих загрозах національній безпеці України. По-перше, це Закон України «Про національну безпеку України» (далі – Закон про національну безпеку) [2], по-друге, Стратегія національної безпеки України, затверджена рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 06 травня 2015 р. [3].

Відповідно до положень п. 3 ст. 1 Закону про національну безпеку під загрозами національній безпеці України розуміють наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України.

У свою чергу, Стратегія національної безпеки України, наголошуючи на наявних загрозах державному суверенітету і територіальній цілісності України, визнає однією з влас-

них цілей мінімізацію загроз державному суверенітету та створення умов для відновлення територіальної цілісності України у межах міжнародно визнаного державного кордону України, гарантування мирного майбутнього України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави.

Положення ст. 7 Закону про національну безпеку передбачає існування загроз національній безпеці України у зовнішньополітичній сфері, у сфері державної безпеки, у військовій сфері та сфері безпеки державного кордону України, у внутрішньополітичній сфері, в економічній сфері, у соціальній і гуманітарній сферах, у науково-технологічній сфері, у сфері цивільного захисту, в екологічній сфері, в інформаційній сфері. Кожна з цих сфер передбачає певний перелік негативних явищ, які можуть нести загрозу національній безпеці України.

Зрозуміло, коли ми наголошуємо на тих чи інших явищах, котрі сприймаються нашим суспільством як загрози національній безпеці України, не йдеться про те, що всі вони несуть загрозу державному суверенітету та територіальній цілісності України.

Закон про національну безпеку, як ми вже наголошували, передбачає перелік загроз національній безпеці України, але не акцентує увагу і не виділяє ті чи інші конкретні загрози, що можуть привести до виникнення та реалізації суспільно небезпечних проявів. Так, щодо посягання на державний суверенітет і територіальну цілісність ми не побачимо конкретної вказівки в законі на ті загрози, які призводять до детермінації злочинів у цій сфері національних інтересів України. З іншого боку, ми розуміємо той факт, що державний суверенітет і територіальна цілісність України виступають фундаментальними цінностями та інтересами, які охороняються законом. Іншими словами, переважна більшість загроз, визначених у Законі про національну безпеку, стосуються детермінації злочинів проти державного суверенітету і територіальної цілісності України. Необхідно наголосити на тому, що одні з них безпосередньо призводять до посягань на державний суверенітет і територіальну цілісність України, а інші впливають на ці процеси певною мірою опосередковано.

У цій ситуації аналізувати весь спектр загроз національній безпеці України, які стосуються посягання на цю сферу існування української держави і суспільства, внаслідок того, що вони не визначені метою нашого наукового дослідження, нами не передбачається, але є потреба зупинити свою увагу на тих основних загрозах, що створюють небезпеку для державного суверенітету і територіальної цілісності України.

Однією з перших загроз, яку необхідно розглянути, є *територіальні претензії з боку інших держав світу*.

Справа в тому, що Україна географічно має дуже привабливе положення для будь-яких іноземних держав. Історично склалося так, що територія України розглядається як міст між двома цивілізаційними виборами, а саме між Європою та Азією. Дуже часто іноземні країни обирали не мирне співіснування, а навпаки, конфронтацію. Способи і форми впливу обиралися різноманітні, починаючи від підкупу політичних еліт того чи іншого історичного періоду до відкритого військового захоплення українських земель. Єдине залишалось незмінним – бажання зруйнувати державний суверенітет України і порушити її територіальну цілісність, внаслідок чого постійні територіальні претензії з боку інших держав світу виступають детермінуючими фактором злочинів, що посягають на державний суверенітет і територіальну цілісність України.

Дуже часто цей фактор поєднується з іншими небезпеками, а саме: спробами інших держав втручатися у внутрішні справи України; воєнно-політичною нестабільністю як у світі, так і в самій Україні; регіональними та локальними війнами (конфліктами) в різних регіонах світу, насамперед поблизу кордонів України.

Наступна загроза національній безпеці України, яка детермінує злочини проти державного суверенітету і територіальної цілісності України, – *глобалізація світових відносин і зосередження важелів впливу на світові процеси в руках окремих осіб або груп*. Світовий устрій, що був створений після Другої світової війни та забезпечував певну

рівновагу між країнами, починаючи з 90-х рр. ХХ ст. починає демонструвати певні політичні негаразди. Іншими словами, напрацьований механізм не справлявся з сучасними викликами у світі. Ми не ставимо собі за мету досліджувати всі фактори, які привели до такого стану речей, але на одному необхідно зупинитися. Йдеться про глобалізацію відносин між суспільствами і країнами, часткову економічну та політичну розмитість кордонів між ними, появу певних груп і навіть окремих осіб, котрі намагаються впливати на світові процеси на транснаціональному рівні, абсолютно не звертаючи уваги на національні інтереси суспільств, націй і народів. У них є тільки одна мета – задоволення власних потреб. Результатом їх діяльності дуже часто стає принесення в жертву таких національних інтересів, як державний суверенітет і територіальна цілісність країни. Не оминає ця загроза і Україну.

Коли ми наголошуємо на посяганнях із боку окремих груп та осіб на державний суверенітет і територіальну цілісність України, то ми маємо на увазі те, що в українському суспільстві є певні випадки, коли або окремі особи, або навіть певні групи осіб не розглядають державний суверенітет і територіальну цілісність України як щось непорушне. Вони вважають, що вищезазначені фундаментальні національні цінності не мають для сучасного українського суспільства абсолютно ніякого значення. Неважливо, що «сповідують» ці групи – чи то ідеї відновлення Російської імперії, чи то збирання угорської нації, чи то встановлення історичної справедливості, «порушеної» за підсумками Другої світової війни.

Тому цей фактор виступає як один з основних, який детермінує злочинність у сфері державного суверенітету і територіальної цілісності України.

Наступна загроза – це *прояв сепаратизму та намагання автономізації за етнічною ознакою окремих регіонів України*. Цьому питанню, на нашу думку, необхідно приділити більше уваги, ніж у попередніх випадках. Справа полягає в тому, що з розуміння самого поняття «сепаратизму» витікає, або зароджується, безпосередня загроза державному суверенітету і територіальній цілісності України.

Етимологічно слово «сепаратизм» походить від латинських слів *separatio, separatus*, які розуміються як «відокремлення», «окремиї». Необхідно наголосити на тому, що наукова думка, а разом з нею і суспільна в питанні трактування поняття сепаратизму пройшла відповідні етапи розвитку, а саме: спочатку його використовували для позначення процесів, які мали місце у суспільно-релігійному житті. Так, у ХVІІ ст. сепаратизм визнавався як синонім таких понять, як індепендентизм і конгрегаціоналізм, що позначали «великий релігійно-соціальний рух в Англії», спрямований «проти королівського абсолютизму й абсолютизму англіканської церкви» [4, с. 610–611]. Поняття сепаратизму доволі довго визначалося як «дух відступництва у справах віри» [5, с. 433], але починаючи з ХІХ ст., поряд із трактуванням як «прагнення до відділення в питаннях віри», дедалі частіше використовується для позначення «прагнення відокремлення частини держави від цілого» [6, с. 288].

На сучасному етапі розвитку українського суспільства під сепаратизмом розуміють політику і практику відокремлення, відділення частини території (сецесії) держави з метою створення суверенної держави, дезінтеграцію країни, перехід до складу іншої держави (іредентизм) чи набуття статусу дуже широкої автономії [7]. Зрозуміло, коли йдеться про відокремлення або відділення частини території України, це повинно розглядатися нами як загроза державному суверенітету і територіальній цілісності України.

Водночас у правовому просторі України поняття сепаратизму чітко не регламентоване. У другій половині 2014 р. питання закріплення в законі поняття змісту сепаратизму, його характерних проявів, а найголовніше – шляхів подолання було вельми актуальним. Тоді у Верховній Раді було зареєстровано ряд законопроектів за цією проблематикою, але тільки проект Закону України «Про протидію і запобігання сепаратизму та подолання наслідків сепаратистської діяльності на території України (десепаратизацію)» за ініціативою О.В. Ляшка, С.В. Соболева, В.В. Карпунцова, І.М. Єремеева та О.Я. Тягнибока був прийнятий за основу [8].

Автори законодавчої ініціативи у ч. 1 цього законопроекту пропонують закріпити на законодавчому рівні поняття сепаратизму, а саме діяльність, спрямовану на відокремлення частини території України з етнічних, мовних, релігійних мотивів для створення нової держави, наділеної політичною самостійністю або широкою автономією. Але далі розгляду цього проекту закону та прийняття його за основу справа не пішла.

У науковому просторі визнано той факт, що сепаратизм проявляється в різних сферах суспільного життя. Залежно від сфери його існування виділяють такі види сепаратизму: політичний, економічний, правовий та ідеологічний.

Під *політичним сепаратизмом* розглядають певний різновид існуючої в суспільстві та суспільно-політичній площині певної політичної опозиції. Важливо, що метою такої опозиції є відокремлення частини території держави для створення нового (приєднання до вже існуючого) державного утворення або для надання певній частині держави автономії. Необхідно зауважити, що політичний сепаратизм притаманний політичним відносинам, які виникають на внутрішньодержавному рівні. Крім того, тільки політичний сепаратизм своїм наслідком передбачає територіальне відокремлення від існуючої країни певної території як єдиний спосіб вирішення політичної проблеми в суспільстві.

На відміну від політичного сепаратизму, *економічний сепаратизм* ставить перед собою мету намагання регіону вийти із загальнодержавної економічної системи, розірвати господарські зв'язки. Наслідком такої діяльності є самоізоляція регіону, переорієнтація його економічної діяльності на зовнішньоекономічних партнерів.

Правовий сепаратизм має місце там, де в окремих регіонах приймаються та використовуються правові норми і навіть цілі системи, що свідомо, тобто спеціально, не узгоджуються та виходять за межі єдиного правового поля, що склалося в суспільстві та державі.

У свою чергу, *ідеологічний сепаратизм* витікає з бажання встановити пріоритети регіональних інтересів над загальнодержавними, що, як наслідок, демонструє поширення «місцевої» ідеології, яка базується на протистоянні громадянській і суспільній єдності.

Необхідно наголосити на тому, що кожен із вищезазначених видів сепаратизму не існує самостійно. Зазвичай всі вони поєднані комплексно і доповнюють один одного, утворюючи єдину картину сепаратистських проявів у тому чи іншому регіоні.

Всі інші явища, передбачені Законом про національну безпеку як загрози національній безпеці, на нашу думку, тільки підкріплюють і посилюють виділені нами загрози державному суверенітету і територіальній цілісності України.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, необхідно наголосити на тому, що загрози національній безпеці України розглядаються нами як детермінуючі фактори, що зумовлюють і породжують негативні явища, які посягають на державний суверенітет і територіальну цілісність України. Це по-перше. По-друге, законодавство України чітко регламентує перелік загроз національній безпеці України на сучасному етапі розвитку нашого суспільства і держави. По-третє, ці загрози існують у зовнішньополітичній сфері, у сфері державної безпеки, у воєнній сфері та сфері безпеки державного кордону України, у внутрішньополітичній сфері, в економічній сфері, у соціальній та гуманітарній сферах, у науково-технологічній сфері, у сфері цивільного захисту, в екологічній сфері, в інформаційній сфері. По-четверте, безпосередньо детермінують посягання на державний суверенітет і територіальну цілісність України такі загрози, як територіальні претензії з боку інших держав світу, глобалізація світових відносин і зосередження важелів впливу на світові процеси в руках окремих осіб або груп, прояв сепаратизму і намагання автономізації за етнічною ознакою окремих регіонів України. По-п'яте, всі інші загрози національній безпеці України можуть прямо і не створювати небезпеку посягання на державний суверенітет і територіальну цілісність України, але тією чи іншою мірою підривають ці фундаментальні цінності держави та суспільства.

Список використаних джерел:

1. Кримінологія: питання та відповіді / за заг. ред. О.М. Литвинова ; О.О. Авдєєв, А.А. Васильєв та ін. Харків : Золота миля, 2015. 324 с.
2. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 08.04.2019).
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 06 травня 2015 р. «Про Стратегію національної безпеки України» : указ Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015 / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/p0008525-15> (дата звернення: 08.04.2019).
4. Энциклопедический словарь русского библиографического Института Гранат. Москва : Русский библиографический Институт Гранат, б.г. Т. 21. 640 с. URL: <http://futura.ru/granat/Энциклопедический словарь Гранат 021.pdf> (дата звернення 10.05.2019).
5. Толль Ф.Э. Настольный словарь для справок по всем отраслям знаний. Санкт-Петербург : В. Безобразов. и комп., 1864. Т. 3. 1172 с. URL: <https://www.prlib.ru/item/428718> (дата звернення 11.05.2019).
6. Большая энциклопедия. Словарь общедоступных сведений по всем отраслям знания. Санкт-Петербург : Просвещение, 1896. Т. 17. 794 с. URL: https://ru.wikisource.org/w/index.php?title=Страница:Yuzhakov_Big_Encyclopedia_Book_17.djvu/317&action=edit&redlink=1 (дата звернення 11.05.2019)
7. Сепаратизм. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Сепаратизм> (дата звернення 10.05.2019).
8. Про протидію і запобігання сепаратизму та подолання наслідків сепаратистської діяльності на території України (десепаратизація) : проект закону від 17 липня 2014 р. № 4300а / *Верховна Рада України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4300%D0%B0&skl=8 (дата звернення: 08.05.2019).

